

جغرافیای غدیر

جغرافیای غدیر

منبع: گلبرگ - بهمن 1380، شماره 26 (ویژه نامه عید غدیر)،

نگاهی به تاریخچه مسجد غدیر

ائمہ علیہم السلام به اصحابشان سفارش اکید می فرمودند که از زیارت مسجد غدیر غفلت نکنند. امام حسین علیه السلام در مسیر مکه به کربلا توقفی در غدیر داشتند. امام باقر و امام صادق علیهما السلام به مسجد غدیر آمدند و جای جای مراسم غدیر را برای اصحابشان تشریح کردند.

محدثان و علمای بزرگ نیز در غدیر حضور می یافتند و ادای احترام می کردند. علی بن مهزیار اهوازی (قرن سوم) در سفر حج خود به مسجد غدیر آمده است.

در کلام شیخ طوسی (قرن ششم) و ابن حمزه (قرن هفتم) و شهید اول و علامه حلی (قرن هشتم) از مسجد غدیر یاد شده که بر باقی بودن آثار آن در زمانشان دلالت دارد.

سید حیدر کاظمی در سال 1250 ق از وجود آن خبر داده. در آن روز مسیر رفت و آمد از غدیر فاصله داشته ولی مسجد آن مشهور بوده است. محدث نوری نیز از وجود آن در سال 1300 ق خبر داده و شخصا در آن حضور یافته و اعمال آن را به جا آورده است.

موقعیت جغرافیایی غدیر خم

منطقه غدیرخم در مسیر سیلاب هایی واقع شده که پس از عبور از غدیر به «جُحْفَه» می رسد و سپس تا دریای سُرْخ ادامه پیدا می کند و آب سیل ها را به دریا می ریزد. چنین مسیرهایی را به زبان عربی «وادی» می گویند. وادی جُحْفَه مسیر سیلی است که به دریا می ریزد. در این مسیر آبگیری طبیعی به وجود آمده که پس از عبور سیل، آب های باقیمانده در آن جمع می شود. به چنین گودال ها و آبگیرهایی در عربی غدیر می گویند. در مناطق مختلف غدیرهای زیادی در مسیر سیل ها وجود دارد که با نام گذاری از یکدیگر شناخته می شوند. این غدیر هم برای شناخته شدن از غدیرهای دیگر، به نام «خم» نامگذاری شده است.

نام غدیر خم در طول چهارده قرن تغییر نیافته و در کتاب های جغرافیایی و تاریخی و لغت مربوط به قرون مختلف همین نام را برای این مکان معین می بینیم که موقعیت دقیق آن را تعیین کرده اند و فواصل آن را از چهار جهت مشخص کرده اند.

نام های مختلف منطقه غدیر

گاه از یک منطقه جغرافیایی به مناسبت های مختلف با نام های متفاوت یاد می کنند. از غدیرخم هم در تاریخ با نام های مختلفی یاد شده است. در مواردی با نام «جُحْفَه» از آن یاد شده؛ بدان مناسبت که غدیر خم در وادی جحفه قرار دارد. در مواردی «خَرَّار» گفته شده که نام مسیل غدیر تا جحفه است که سیل را به آن جا می ریزد.

گاه با نام «عَرَبَة» از آن یاد می شود و این به مناسبت هم جواری غدیر با این منطقه است؛ چرا که هر دو در یک وادی قرار دارند.

در موقعیت غدیر و جحفه هرچه از شرق به غرب به سمت دریا پیش می رود، مسیر سیل وسیع تر می شود و کسانی که در صدد تعیین فاصله جحفه تا غدیر بوده اند از زاویه های مختلفی مسافت را اندازه گرفته اند و فاصله آن تا جحفه را گاهی سه مایل و گاهی دو مایل

تعیین کرده اند.

تغییرات جغرافیایی غدیر

وضعیت جغرافیایی منطقه غدیر در طول تاریخ تغییراتی داشته است، به خصوص آن که در مسیر سیل بوده و شکل آن به راحتی تغییر یافته است. جنبه های طبیعی منطقه از زمان پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم تا کنون تغییراتی به این شرح داشته است:

- در نزدیک آبگیر غدیر چشمه آبی است که پس از جاری شدن به سمت غدیر آمده و در آن می ریخته است. این چشمه گاهی کم آب یا خشک می شده و گاهی بر اثر عوامل طبیعی مسیرش از غدیر عوض می شده و به سمت دیگری می رفته است.

- در اطراف چشمه درختانی سرسبز و انبوه وجود داشته است. گاهی بر اثر سیلاب ها این درختان از بین می رفته و در سال هایی که آب چشمه کم بوده یا خشک می شده، درختان نیز سرسبزی خود را از دست می دادند و می خشکیدند.

- کنار آبگیر درختان صحرایی کهنسالی بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم در سایه آنها سخنرانی فرموده است. این درختان نیز بر اثر عمر زیاد خشکیده اند و سیل نیز در از بین رفتن آنها مؤثر بوده است.

- خود آبگیر از نظر عمق و طول و عرض در سالیان متمادی که سیل از روی آن عبور کرده دگرگونی های بسیاری کرده، ولی محل اصلی آن تغییری نکرده است.

محل کنونی مسجد غدیر

هم اکنون غدیر بیابانی است که در آن آبگیری قرار دارد و محل مسجد - که اکنون اثری از آن نیست - بین چشمه و آبگیر بوده است. این منطقه در حدود دویست کیلومتری مکه، در نزدیکی شهر «رایغ»، در کنار روستای جحفه - که میقات حجاج است - قرار دارد و هم اکنون به نام «غدیر» شناخته می شود و مردم منطقه به خوبی از محل دقیق و نام آن آگاهند و می دانند که شیعیان هر از چند گاهی برای زیارت آن به منطقه می آیند و پرس و جو می کنند.

گزارش سفرهای تحقیقاتی دو تن از اهل خبره به منطقه غدیر از بهترین تحقیقات جغرافیایی درباره غدیر به حساب می آید. این دو نفر «عائِق بن عَیْثِ یلادی» از جغرافی دانان کنونی اهل تسنن عربستان و دیگری «دکتر شیخ عبدالهادی قِضْلِی» از علمای شیعه عربستان است.

توصیف وضعیت جغرافیایی کنونی غدیر خم

عائِق بن عیثِ یلادی از علمای اهل سنت، سفر خود را به منطقه غدیر خم در سال 1393 ق و مشاهدات جغرافیایی خود را چنین توصیف می کند:

از «جحفه» به «قصر عُلَیا» آمدم. در آن جا شخصی از اهل منطقه را دیدم و درباره «چشمه غدیر خم» سؤال کردم. او به درختان خرماپی در سمت مشرق اشاره کرد و گفت: آنجا «عَرَبَه» است و منظورش همان غدیرخم بود که امروزه گاهی به این نام خوانده می شود. هشت کیلومتر پس از قصر عُلَیا به غدیرخم رسیدم که از شرق رایغ 26 کیلومتر است. آبگیری در سمت غربی دشت هست که حدود 150 درخت خرما کنار آن است. این دشت قبلاً «خَرَّار» نام داشته و سیل در آن جاری می شده، ولی هم اکنون تپه هایی در آن ایجاد شده که مانع سیل است. در سمت شرقی این آبگیر دشت «خَازِق» است که آب کوه های «شیراء» از 25 کیلومتری در آن جاری می شود و به این آبگیر می ریزد که باعث بقای این آبگیر تاریخی شده است. این آبگیر همیشه پرآب است و هر قدر خشک سالی باشد خشک نمی شود.

سمت جنوب این آبگیر، صحرای «وَبَرَّیَه» و کنار آن «عَوَیْرَصَه» است. در سمت غربی و شمال غربی غدیر خم آثار شهری باستانی دیده می شود که حصاری داشته و به وضوح قابل رؤیت

است. از جمله این آثار، سه ساختمان بلند یا قلعه که خراب شده است. در سمت شمال شرقی، بیابان سیاه رنگی است که «دُوَّیَان» نام دارد. در سمت شمال غربی بیابان «رُمَحَه» است که جنگل های درخت «سَمْر» آن را فرا گرفته است. درخت «سَمْر» نوعی درخت مخصوص بیابان ها و شنزارها است که در حد فوق العاده ای رشد می کند و شاخ و برگ های پرپشت پیدا می کند و شباهت زیادی به درخت چنار دارد و سایه مناسبی در صحراهای خشک ایجاد می کند.

در سمت شمال، دشت وسیعی است که همان «وادی ظَهْر» است و سراسر آن را جنگل های درخت سَمْر به گونه ای پوشانده که عبور از آن را مشکل ساخته است.

آبادی غدیر در طول قرن ها

سه دلیل می توان بر این مطلب ذکر کرد که در گذشته در محل غدیر خم جمعی از مردم به صورت شهر یا روستای بزرگی سکونت داشته اند.

1. وجود چشمه غدیر؛ زیرا در حجاز، بودن یک چشمه مساوی با وجود روستاست.
2. بعد از شهادت امیرالمؤمنین علیه السلام فرزندان صحابه و انصار و قریش در دشت های حجاز متفرق شدند و برای خود باغ ها و آبادی هایی ساختند که به صراحت تاریخ مناطق اطراف غدیر خم از آن مناطق بوده است. بنابراین بعید نیست که در غدیر هم وطن کرده باشند و اطراف آن را آباد ساخته باشند، به خصوص آن که سابقه حضور پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم نیز در آن جا ثابت بوده است.
3. زمین های اطراف غدیر همه کوهپایه ای و دشت مانند هستند و اهل منطقه نقل می کنند که در گذشته سراسر آن را نخلستان پوشانده بوده است. این سه دلیل ثابت می کند که سرزمین غدیرخم که امروزه فقط چند چادرنشین در این سو و آن سویس خیمه زده اند، روزگاری مکان آبادی بوده است.